

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΟΥ ΕΥΝΟΗΣΑΝ ΤΙΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ
ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 15^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΑ
ΜΕΣΑ ΤΟΥ 18^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ.

ΕΠΟ 10, ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2004

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
1. Η κατάσταση κατά τα τέλη του 15ου αιώνα.....	3
2. Οι συνθήκες που οδήγησαν τους Ευρωπαίους στις Μεγάλες Ανακαλύψεις.....	4
3. Οι συνέπειες των Μεγάλων Ανακαλύψεων στην εξέλιξη της Ευρώπης.....	6
3.1 Οι οικονομικές, πολιτικές και πρακτικές συνέπειες.....	6
3.2 Οι πολιτισμικές συνέπειες.....	7
Επίλογος.....	8
Βιβλιογραφία.....	9

Εκφώνηση εργασίας:

Ποιές συνθήκες ενόησαν τις γεωγραφικές ανακαλύψεις και την εξάπλωση των ευρωπαϊκών δυνάμεων από τα τέλη του 15^{ου} έως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα; Αναδείξτε τις οικονομικές, πολιτικές και ευρύτερες πολιτισμικές συνέπειές τους στην εξέλιξη της Ευρώπης. (1500-2000 λέξεις)

Εισαγωγή

Στο κείμενο που ακολουθεί εξετάζονται οι συνθήκες που οδήγησαν στις Μεγάλες Ανακαλύψεις καθώς και οι συνέπειές τους στην εξέλιξη της Ευρώπης.

Στο πρώτο μέρος περιγράφεται συνοπτικά η κατάσταση στην Ευρώπη κατά τα τέλη του 15^{ου} αιώνα, την περίοδο που η Ευρώπη μόλις έχει βγει από μία μεγάλη κρίση.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται οι λόγοι που οδήγησαν τους Ευρωπαίους στις εξερευνήσεις που είχαν ως αποτέλεσμα τις Μεγάλες Ανακαλύψεις, καθώς και οι συνθήκες που έκαναν δυνατές αυτές τις εξερευνήσεις.

Στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται οι συνέπειες των ανακαλύψεων στην εξέλιξη της Ευρώπης. Τόσο οι οικονομικές, πολιτικές και πρακτικές συνέπειες (παράγραφος 3.1), όσο και οι συνέπειες στον τρόπο σκέψης των Ευρωπαίων (παράγραφος 3.2).

1. Η κατάσταση κατά τα τέλη του 15^{ου} αιώνα.

Ο 14^{ος} αιώνας ήταν ένας δύσκολος αιώνας για την Ευρώπη. Ο ύστερος Μεσαίωνας κυριαρχείται από τον φόβο του θανάτου που εμπνέεται από τον λιμό, τον πόλεμο και την πανώλη. Ο πληθυσμός μειώνεται, η παραγωγή συρρικνώνεται και η Ευρώπη ζει μέσα στην ανασφάλεια.¹

Το τέλος του 15^{ου} αιώνα βρίσκει την Ευρώπη να βγαίνει από μία κρίση που κράτησε περίπου εκατόν πενήντα χρόνια. Αν και είναι δύσκολο να οριστεί μια συγκεκριμένη συμβολική χρονολογία, το τέλος του 15^{ου} αιώνα σηματοδοτεί και το τέλος του Μεσαίωνα. Το γκρέμισμα των δομών του μεσαιωνικού κόσμου που ξεκίνησε κατά την διάρκεια της κρίσης του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα έχει ήδη επιφέρει σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην Ευρώπη.²

Στην Αγγλία και τη Γαλλία, που βγαίνουν εξασθενημένες από τον Εκατονταετή πόλεμο, έχουν ήδη μπει τα θεμέλια του νεωτερικού έθνους-κράτους.³ Η προέλαση του Ισλάμ στην Ανατολή σηματοδοτεί με την πτώση της Κωνσταντινούπολης την εξαφάνιση του τελευταίου κατάλοιπου της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁴

Στα νοτιοδυτικά αντίθετα, η Ισπανία είναι ήδη ένα νεωτερικό κράτος, φιλόδοξο και οικονομικά ισχυρό. Η μοναρχία ισχυροποιείται και η ισπανική Ανάκτηση ολοκληρώνεται με την εξαφάνιση του τελευταίου μουσουλμανικού κράτους από την Ιβηρική χερσόνησο, του βασιλείου της Γρανάδας.⁵

Η Ευρώπη λοιπόν αρχίζει να ανακάμπει από την κρίση. Η τάξη επανέρχεται πάνω σε νέες βάσεις μετά την κατάρρευση των δομών του μεσαιωνικού κόσμου. Παρ' όλο που οι πόλεμοι δεν έχουν εκλείψει, η αναρχία και η ανασφάλεια που κυριαρχούσαν κατά τον ύστερο Μεσαίωνα χάνονται, επιτρέποντας την επικράτηση μιας σχετικής πολιτικής σταθερότητας και την ανάκαμψη της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής, καθώς και των εμπορικών ανταλλαγών.⁶

1 Ράπτης, σ. 127

2 Bernstein-Milza, σ. 281

3 Bernstein-Milza, σ. 276-277

4 Bernstein-Milza, σ. 259

5 Bernstein-Milza, σ. 267

6 Bernstein-Milza, σ. 281

2. Οι συνθήκες που οδήγησαν τους Ευρωπαίους στις Μεγάλες Ανακαλύψεις.

Οι Ευρωπαίοι (και συγκεκριμένα οι Νορβηγοί), πιθανότατα είχαν ανακαλύψει την βορειοαμερικανική ήπειρο γύρω στο 1000 μ.Χ.⁷ Την είχαν τότε εγκαταλείψει *επειδή δεν την είχαν ανάγκη*, όπως πολύ εύστοχα λέει ο H. Pirenne.⁸ Η διαφορά μεταξύ του 1000 μ.Χ. και του τέλους του 15^{ου} αιώνα γίνεται φανερή αν εξετάσουμε τους λόγους που οδήγησαν τελικά στην ανακάλυψη της Αμερικής και στις άλλες Μεγάλες Ανακαλύψεις.

Οι λόγοι αυτοί είναι πολλοί και η σημασία τους ποικίλει ανάλογα με την οπτική γωνία του ιστορικού που τους εξετάζει. Ο Burns αναφέρει ότι τα πρώτα εξερευνητικά ταξίδια οφείλονταν στις προσπάθειες των νέων και φιλόδοξων κρατών της Ιβηρικής χερσονήσου να συμμετέχουν στο εμπόριο με την Ανατολή, στο οποίο μέχρι τότε κυριαρχούσαν οι Ιταλοί.⁹ Οι Bernstein-Milza αποδίδουν την πρωτοπορία των Ισπανών και των Πορτογάλων στην προσπάθειά τους να επεκτείνουν την κυριαρχία τους σε νέα εδάφη και να βρουν ενδεχόμενους συμμάχους για να πολεμήσουν τον μουσουλμανικό κόσμο.¹⁰ Τόσο ο Burns, όσο και οι Bernstein-Milza, αναφέρονται στον ιεραποστολικό ζήλο της εκκλησίας και την επιθυμία για προσηλυτισμό «ειδωλολατρών». Ο Subrahmanyam δίνει μεγαλύτερο βάρος στο τελευταίο και θεωρεί ότι τα κίνητρα της πορτογαλικής ελίτ ήταν πρωτίστως θρησκευτικά. Ερμηνεύει έτσι την ευρωπαϊκή επέκταση λιγότερο ως μία ορθολογιστική διεργασία και περισσότερο ως έκφραση μιας ορισμένης μορφής *συλλογικής ανορθολογικότητας*.¹¹

Θα πρέπει ακόμα να αναφερθεί ο ρόλος των εξερευνητικών αποστολών ως μια διέξοδος για τους κατώτερους ξεπεσμένους ευγενείς της Ιβηρικής, οι οποίοι βρίσκουν την ευκαιρία να αναβαθμίσουν την κοινωνική και οικονομική τους θέση.¹²

Η επιθυμία για γνώση και για επαλήθευση επιστημονικών θεωριών που οι Bernstein-Milza συγκαταλέγουν στα κίνητρα των Ευρωπαίων,¹² εξηγείται εύκολα αν λάβει κανείς υπ' όψη του το πνεύμα του ουμανισμού και της Αναγέννησης. Φαίνεται όμως ότι αυτή η άποψη έχει υπερεκτιμηθεί μέσα από μια ρομαντική διάθεση: ο Subrahmanyam αντιπαραθέτει ως αντίβαρο αυτό που ο Λουίς Φιλίπε Τομάζ χαρακτηρίζει «ρομαντισμό του στομαχιού»: την υλιστική θεώρηση που αποδίδει την ευρωπαϊκή επέκταση στην ανεπάρκεια χρυσού και αργύρου, στην πτώση της παραγωγής δημητριακών στην Πορτογαλία, στον γεωγραφικό ντετερμινισμό και στην εγγύτητα του Ατλαντικού στην Ιβηρική χερσόνησο.¹¹

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθούν και οι τεχνικές ανακαλύψεις των τελών του 15^{ου} αιώνα που βοήθησαν τους Ευρωπαίους στις εξερευνήσεις: η караβέλα, με τα ιστία

7 Burns, σ. 163

8 Aymard, σ. 15

9 Burns, σ. 162

10 Bernstein-Milza, σ. 285

11 Subrahmanyam, σ. 47

12 Bernstein-Milza, σ. 285

της που της επιτρέπουν να αναπτύσει μεγάλες ταχύτητες· η πυξίδα, που αν και γνωστή από τον 13^ο αιώνα γίνεται ακόμα πιο ακριβής κατά τον 15^ο αιώνα· χάρτες που γίνονται όλο και πιο ακριβείς· ο αστρολάβος, όργανο που επιτρέπει τον προσδιορισμό του πλάτους και την παρακολούθηση της πορείας.¹² Ο Kamen ωστόσο υποβαθμίζει τη σημασία των τεχνολογικών ανακαλύψεων που αφορούν την ταχύτητα και την ασφάλεια των ταξιδιών, προσδιορίζοντας ως αποφασιστικό παράγοντα το ανθρώπινο σθένος.¹³ Άποψη που γίνεται εύκολα αποδεκτή αν αναλογιστεί κανείς τις αποστάσεις που είχαν να καλύψουν οι Ευρωπαίοι εξερευνητές και τους άγνωστους κινδύνους που δεν δίσταζαν να αντιμετωπίσουν. Σθένος που, με βάση τόσο την ορθολογιστική θεώρηση όσο και την θεώρηση της «συλλογικής ανορθολογικότητας», δεν είναι εύκολο να αγνοηθεί.

12 Bernstein-Milza, σ. 285

13 Kamen, σ. 17

3. Οι συνέπειες των Μεγάλων Ανακαλύψεων στην εξέλιξη της Ευρώπης.

Στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, η Ευρώπη ήταν για τους Ευρωπαίους το κέντρο του κόσμου. Μοναδικός γνωστός γείτονας το Ισλάμ, αποτελεί ένα σύνορο πέρα από το οποίο απλώνονται άγνωστοι, σχεδόν μυθοποιημένοι κόσμοι. Στη Δύση, πέρα από τον απροσπέλαστο για τα μέσα ναυσιπλοΐας της εποχής ωκεανό, η φαντασία των ανθρώπων τοποθετεί μυθικά νησιά, τόπους παραδεισένιους που ξεχειλίζουν από πλούτη.¹⁴

3.1 Οι οικονομικές, πολιτικές και πρακτικές συνέπειες.

Όλα αυτά αλλάζουν καθώς οι κενές περιοχές στους χάρτες αρχίζουν να γεμίζουν, μια διαδικασία που ο Aymard προσδιορίζει ως *ενοποίηση της γεωγραφικής αναπαράστασης του κόσμου*.¹⁵ Ο Aymard επεκτείνει το παράδειγμα της ενοποίησης και σε άλλους τομείς: την μικροβιακή ενοποίηση, την ανταλλαγή δηλαδή μικροβίων ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς και τους γηγενείς πληθυσμούς, καταστροφική για τους πληθυσμούς της Αμερικής και με κυριότερη συνέπεια για τους Ευρωπαίους τη διάδοση της σύφιλης.¹⁶ Τη φυτική ενοποίηση, την ανταλλαγή δηλαδή φυτικών ειδών. Πέρα από τα άμεσα εισαγόμενα προϊόντα,¹⁷ τα οποία αλλάζουν τη διατροφή και τον τρόπο ζωής των Ευρωπαίων,¹⁸ νέοι σπόροι κυκλοφορούν και βαθμιαία εγκλιματίζονται στην Ευρώπη, τροποποιώντας μια παράδοση που μέχρι τότε είχε δεχτεί επιρροές μόνο από την Ανατολή.¹⁵ Την ενοποίηση της πανίδας. Τέλος, την οικονομική ενοποίηση: νέα εμπορικά κυκλώματα δημιουργούνται και το εμπόριο επεκτείνεται από τα μέχρι τότε στενά μεσογειακά του όρια σε παγκόσμια κλίμακα. Ο όγκος του εμπορίου αυξάνεται κατά πολύ, όπως και η ποικιλία των διαθέσιμων καταναλωτικών ειδών.¹⁸ Όπως αναφέρει ο Burns, οι αλλαγές στο εμπόριο αποτέλεσαν ισχυρό πλήγμα για το μονοπώλιο του ανατολικού εμπορίου που διατηρούσαν μέχρι τότε οι ιταλικές πόλεις. Ενώ η Γένοβα και η Βενετία άρχιζαν να παρακμάζουν, τα λιμάνια των δυτικών και βορειοδυτικών ακτών γνώριζαν μια σημαντική άνθηση. Ένα γεγονός που εξηγεί εν μέρει και τη μακρόχρονη, αργή αλλά συνεχή μετατόπιση του πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού βάρους της ευρωπαϊκής ηπείρου από τη Νότια και Κεντρική Ευρώπη στη Δυτική, την οποία αναφέρει ο Ράπτης ως συνέπεια των ανακαλύψεων.¹⁹

Αυτή η μετατόπιση μπορεί να εξηγηθεί και από μίαν άλλη οικονομική συνέπεια των ανακαλύψεων: τη μεγάλη εισροή πολύτιμων μετάλλων από τις νέες χώρες. Οι μαζικές εισαγωγές ασημιού από τα ορυχεία του Μεξικού, της Βολιβίας και του Περού προκάλεσαν μεγάλη υποτίμηση της αξίας του και έναν τρομακτικό πληθωρισμό. Οι συνέπειες αυτής της κατάστασης διέφεραν από χώρα σε χώρα, με την Γερμανία να

14 Bernstein-Milza, σ. 284

15 Aymard, σ. 16

16 Ράπτης, σ. 138

17 Εκτός από τα νέα αγαθά, παλαιότερα όπως η ζάχαρη, ο καφές, το ρύζι και το βαμβάκι που ήταν διαθέσιμα σε περιορισμένες ποσότητες, έπαψαν να είναι είδη πολυτελείας.

18 Burns, σ. 165

19 Ράπτης, σ. 138

δέχεται ισχυρό πλήγμα καθώς η υποτίμηση του ασημιού κατέστρεφε τα γερμανικά αργυρορυχεία.²⁰

Το σύνολο αυτών των αλλαγών στην οικονομική ζωή της Ευρώπης, που συνήθως ονομάζεται Εμπορική Επανάσταση,²¹ περιείχε τα πρώτα δείγματα της κεφαλαιοκρατίας, που θα βασιστεί για αρκετό καιρό στο εμπόριο προτού η βιομηχανία, με τη Βιομηχανική Επανάσταση, πάρει τη θέση του εμπορίου.

3.2 Οι πολιτισμικές συνέπειες.

Στις αρχές του 15^{ου} αιώνα η Ευρώπη ως πολιτισμική οντότητα δεν υπήρχε στη συνείδηση των Ευρωπαίων. Η έννοια της ευρωπαϊκής συλλογικότητας αντιστοιχούσε αόριστα στην παπική Χριστιανοσύνη, στην κοσμική εξουσία της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή, για τους ουμανιστές όπως ο Valla, στην ανωτερότητα της κοινής λατινικής κουλτούρας. Μόλις το 1453 η πτώση της Κωνσταντινούπολης δημιουργεί ένα συναίσθημα συλλογικότητας απέναντι σε έναν κοινό εχθρό, το Ισλάμ.²²

Η επαφή με άλλους πολιτισμούς και κυρίως η ανακάλυψη της Αμερικής το 1492 αλλάζει τα δεδομένα. Η Ευρώπη δεν είναι πλέον το κέντρο του κόσμου απέναντι σε ένα «βαρβαρο» Ισλάμ. Αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου κόσμου. Ο Kamen αναφέρει χαρακτηριστικά πως *η Αμερική έγινε το είδωλο του Παλαιού Κόσμου, ο «Άλλος», απέναντι στον οποίον οι Ευρωπαίοι μπορούσαν να αντιδιαστείλουν τη δική τους εικόνα.*²³

Αυτή η αντιδιαστολή, που φέρνει στο φως τις διαφορές με τους άλλους λαούς, επιτρέπει στους Ευρωπαίους να αποκτήσουν σαφέστερη εικόνα για τις δικές τους ιδιαιτερότητες και την ιδιαίτερη κουλτούρα τους. Ταυτόχρονα, η επαφή με διαφορετικά συστήματα αξιών, ανεξάρτητα με το πώς αυτά αντιμετωπίζονται από τους Ευρωπαίους εξερευνητές και κατακτητές, δημιουργεί μια νέα αίσθηση. Το μεσαιωνικό σύστημα αξιών, το οποίο ήδη βρίσκεται σε κρίση, δεν είναι πλέον η έκφραση του μόνου και τέλειου πολιτισμού στον κόσμο. Αρχίζει να διαμορφώνεται για πρώτη φορά η ιδέα της σχετικότητας των αξιών.²⁴

Από την άλλη πλευρά, τα νέα επιστημονικά δεδομένα όπως η επαλήθευση της σφαιρικότητας της γης και η ύπαρξη τόπων άγνωστων μέχρι τότε, διαμορφώνει νέες ιδέες στην ευρωπαϊκή διανόηση. Διαμορφώνει τάσεις που είχαν θεμελιωθεί κατά τον 14^ο και 15^ο αιώνα, όπως η θέληση να διαχωριστεί η επιστήμη από την πίστη, η γέννηση του κριτικού πνεύματος και η αφήφηση της αυθεντίας. Η ιδέα ότι όλα είναι δυνατά και ότι καμιά δογματική διδασκαλία δεν κατέχει την αλήθεια, θα οδηγήσουν σταδιακά μέχρι τον 18^ο αιώνα στην κίνηση που εκφράζεται με τη μορφή της ριζοσπαστικής κριτικής σε κάθε πράγμα που δεν επιβεβαιώνει ο λόγος.²⁵

20 Burns, σ. 165-166

21 Burns, σ. 161

22 Kamen, σ. 13-14

23 Kamen, σ. 14

24 Bernstein-Milza, σ. 293

25 Bernstein-Milza, σ. 291

Επίλογος

Το χρονικό διάστημα από τα τέλη του 15^{ου} έως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα αποτελεί μια περίοδο μεγάλων αλλαγών για την Ευρώπη. Τόσο ηθελημένα (οι εξερευνήσεις), όσο και από τύχη²⁶ (η ανακάλυψη της Αμερικής), η Ευρώπη απέκομισε σημαντικά οφέλη. Οφέλη οικονομικά, με τη μορφή της κατοχύρωσης της κυρίαρχης θέσης της στο εμπόριο. Αλλά και οφέλη πολιτισμικά, με τη μορφή της ανανέωσης στον πνευματικό και κοινωνικό τομέα. Μια ανανέωση που αν κρίνουμε από την κοινωνική και πολιτική κατάσταση στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, ήταν αναπόφευκτο να συμβεί. Αν όμως δεν συνέβαινε σαν συνέπεια της επαφής με τους νέους πολιτισμούς, ίσως τελικά να αποδεικνυόταν πιο επώδυνη για την Ευρώπη.

²⁶ Μάλλον καλή τύχη. Διότι τι θα είχε συμβεί εάν η σύφιλη είχε για την Ευρώπη τις επιπτώσεις της πανώλης, ή τις επιπτώσεις των ευρωπαϊκών ασθενειών στους αυτόχθονες Αμερικάνους;

Βιβλιογραφία

1. Bernstein Serge, Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης - Από την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
2. Κώστας Ράπτης: *Γενική Ιστορία της Ευρώπης*, Α' τόμος, Ελληνικό Ανοικτο Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999
3. E. M. Burns: *Ευρωπαϊκή Ιστορία - Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, Β' έκδοση, τόμος πρώτος, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983
4. Maurice Aymard, «1492: Η Ευρώπη και ο κόσμος», στο Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003
5. Sunjay Subrahmanyam, «Τα στάδια κατάκτησης των θαλασσών», στο Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003
6. Henry Kamen, *Πρώιμη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002

You are free:

- to copy, distribute, display, and perform the work

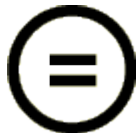
Under the following conditions:

Attribution. You must give the original author credit.

Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.

No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

Your fair use and other rights are in no way affected by the above.